

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-1>

УДК 331.25(477)

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

PENSION SECURITY OF THE POPULATION OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Зеленський Андрій Вікторович

кандидат економічних наук, доцент,

Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0725-0171>**Цвігун Інна Анатоліївна**

доктор економічних наук, професор,

Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2752-267X>**Zelensky Andriy Tsvigun Inna**

Higher educational institution «Podillia State University»

У статті досліджені особливості функціонування пенсійної сфери в Україні в умовах воєнного стану, проаналізовано рівень пенсійного забезпечення українських пенсіонерів. Відмічено, що військові дії на території нашої країни призвели до кризових явищ у національній економіці, які вплинули на функціонування вітчизняної пенсійної системи. Проведена оцінка рівня пенсійного забезпечення громадян пенсійного віку свідчить про те, що він значно поступається пенсійним виплатам у країнах ЄС. В статті звернуто увагу на те, що фінансові можливості солідарної пенсійної системи, в умовах військового стану, не дозволяють державі повністю виконувати свої зобов'язання перед громадянами пенсійного віку. У зв'язку з цим виникає потреба залучати кошти із Державного бюджету України, а також фінансові ресурси міжнародних фінансових організацій. В статті звернуто увагу на те, що для збільшення фінансового потенціалу пенсійної сфери в Україні, необхідно використовувати накопичувальну складову національної пенсійної системи, створити умови для захисту пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм.

Ключові слова: пенсійна сфера, пенсійне забезпечення громадян, пенсійні виплати, розмір середньої пенсії, мінімальна пенсія, вітчизняна пенсійна система, фінансові ресурси пенсійної сфери.

The article examines the features of the functioning of the pension sector in Ukraine under martial law, analyzes the level of pension provision for Ukrainian pensioners. It is noted that military operations in our country have led to crisis phenomena in the national economy, which have affected the functioning of the domestic pension system. The assessment of the level of pension provision for citizens of retirement age shows that it is significantly inferior to pension payments in EU countries. Despite the constant increase in the size of minimum and average pensions over the period under study, they cannot fully meet all the necessary needs of Ukrainian pensioners today. The article draws attention to the fact that the financial capabilities of the solidarity pension system, under martial law, do not allow the state to fully fulfill its obligations to citizens of retirement age. This is due to the decrease in the number of payers of the Unified Social Contribution due to the significant migration of the working-age population abroad and, accordingly, a decrease in the efficiency of the functioning of the domestic labor market. The ratio that has developed between payers of pension contributions to the solidarity pension system and Ukrainian pensioners shows that the financial burden on the working population is increasing. In this regard, there is a need to attract funds from the State Budget of Ukraine, as well as financial resources of international financial organizations. The article draws attention to the fact that in order to increase the financial potential of the pension sector in Ukraine, it is necessary to use the accumulative component of the national pension system, to create conditions for protecting pension assets of accumulative pension programs. The results of the research show that an important source for increasing the income of Ukrainian pensioners is non-state pension provision, which forms the third tier of the domestic pension system. To increase the efficiency of its functioning, it is necessary to strengthen the mechanisms for protecting citizens' accumulative pension assets, to develop the stock market of Ukraine to expand access to various investment products.

Keywords: pension sphere, pension provision of citizens, pension payments, average pension size, minimum pension, domestic pension system, financial resources of the pension sphere.

Постановка проблеми. Соціальний захист осіб похилого віку залишається однією з головних складових соціальної політики держави. В умовах воєнного стану та ведення бойових дій на території України фінансування пенсійних виплат стає дедалі складнішим. Основне навантаження лягає на солідарну пенсійну систему, фінансові можливості якої залежать від надходження страхових пенсійних внесків [3; 4]. Через спад виробництва, кризові явища в економіці та негативні тенденції на ринку праці, що призвели до зменшення кількості офіційно працюючих громадян, які сплачують пенсійні внески, коштів Пенсійного фонду не вистачає для повного забезпечення пенсійної сфери. За останні три роки чисельність населення України зменшилась на майже 10 мільйонів осіб. Це створює потребу в додаткових фінансових ресурсах, які держава шукає для виконання своїх зобов'язань перед громадянами похилого віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням реформування пенсійних відносин в Україні, формуванню сучасної вітчизняної пенсійної моделі присвятили свої наукові праці: Грушко В. І. [10], Піщуліна О. М. [11], Длугопольський О. В. [2], Бурденюк С. В. [1], Рудик В. К. [12], Лібанова Е. М. [9], Шалієвська Л. І. [14], Ткаченко Л. Г. [13]. У своїх наукових працях вони висвітлювали процеси, які відбуваються у пенсійній сфері нашої країни, тенденції розвитку пенсійних відносин між її основними суб'єктами, динаміку зміни рівня пенсійного забезпечення українських пенсіонерів, його відповідність міжнародним стандартам. Військові дії на території України поставили нові виклики для функціонування національної пенсійної системи. Вони потребують додаткового аналізу, вивчення і пошуку шляхів їх вирішення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах воєнного стану в нашій країні вся соціальна сфера, у тому числі і пенсійна, опинилася у складному фінансовому стані щодо виконання своїх зобов'язань перед відповідними верствами населення. Кризові явища у національній економіці, зниження рівня виробництва ВВП в країні, інфляційні процеси, внесли значні корективи у функціонування вітчизняної пенсійної системи і ускладнили фінансування громадян пенсійного віку. У зв'язку з цим важливим є дослідження особливостей формування пенсійних відносин в умовах воєнного стану, визначення ризиків і проблем, пов'язаних з військовими діями, аналізу дже-

рел фінансування пенсійних виплат і пошуку додаткових фінансових ресурсів для пенсійної сфери.

Формулювання цілей статті. Метою (дослідження) статті є аналіз стану пенсійного забезпечення населення в умовах воєнного стану, дослідження особливостей фінансування пенсійних виплат, оцінка джерел їх фінансування, а також визначення шляхів покращення фінансового потенціалу пенсійної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вже на протязі трьох років на території нашої країни ведуться бойові дії і запроваджено військовий стан. Одним із найбільших викликів для держави, спричинених військовими діями, є забезпечення соціального захисту пенсіонерів та вразливих категорій населення. Фінансові можливості солідарної пенсійної системи значно скоротились через економічні кризи та масову міграцію працездатних громадян за кордон. У результаті цього власних ресурсів для фінансування соціальних і пенсійних виплат виявляється недостатньо. Для виконання зобов'язань перед пенсіонерами та інших соціальних виплат держава змушена залучати кошти міжнародних фінансових організацій.

Війна в Україні спричинила ряд специфічних змін у функціонуванні пенсійної системи та забезпеченні громадян пенсіями. Ось деякі з основних наслідків:

1. Збільшення кількості травм і інвалідності серед населення.
2. Зростання потреби в пенсійній підтримці для осіб з інвалідністю та тих, хто втратив працездатність.
3. Посилення потреби в соціальних програмах та підтримці, особливо для вразливих категорій, таких як ветерани, вдови та сироти.
4. Через бойові дії люди змушені покидати свої домівки, що ускладнює доступ до соціальних послуг, включаючи пенсії.
5. Військовослужбовці та ветерани можуть отримувати додаткові пенсійні виплати чи компенсації за участь у бойових діях.
6. У період війни уряд може встановити особливі правила для отримання пенсій, зокрема збільшити розмір виплат для осіб, що постраждали від війни або втратили рідних через бойові дії.
7. Постраждали від військових дій можуть отримати додаткову медичну та реабілітаційну допомогу.

Через масовий виїзд українців за кордон кількість осіб, які сплачують Єдиний соці-

альний внесок в Україні, вже стала меншою за кількість пенсіонерів. Це призводить до браку фінансових ресурсів у держави для збільшення пенсійних виплат. Це відмічають представники уряду країни. Так міністерка соціальної політики Оксана Жолнович відмічає, що «через зменшення кількості людей, бо велика кількість їх або воює, або виїхала рятувати своє життя, ми втрачаємо можливість для соціального захисту громадян. У нас не вистачає ресурсу щоб підтримати або збільшити пенсії для наших пенсіонерів і сьогодні практично всі вони на межі бідності. Так, у нас зросла бідність» [16].

Вона зауважила, що на сьогоднішній день платників Єдиного соціального внеску в Україні вже менше, ніж пенсіонерів – 9,5 млн. осіб платять ЄСВ, а 11 млн. пенсіонерів отримують пенсію. Це співвідношення є несприятливим для посилення соціального захисту в солідарній пенсійній системі для наших громадян. У цих складних умовах, що склалися в національній економіці та суспільстві, коли Пенсійний фонд України стикається з великим дефіцитом, важливу роль відіграє фінансова підтримка міжнародних фінансових організацій. Вона сприяє уряду в виконанні зобов'язань перед українськими пенсіонерами, забезпечуючи своєчасні пенсійні виплати в обсягах, встановлених національним пенсійним законодавством.

Аналізуючи стан пенсійного забезпечення в Україні, можна констатувати, що поточна пенсійна система не здатна повністю задовольнити потреби громадян пенсійного віку. Реальні доходи українських пенсіонерів значно нижчі, аніж у країнах Європи, і ще не досягли міжнародних соціальних стандартів

(таблиця 1). Мінімальна пенсія у 2023 році становила 2093 грн, що на 596 грн. більше, ніж у 2019 році. Середній щорічний приріст пенсії становив лише 120 грн, що є надто низьким темпом для компенсації зростання цін на продукти харчування та рівня інфляції за цей період. У 2024 році спостерігається незначне її підвищення – на 268 грн. і досягнення рівня 2361 грн.

Величина середньої пенсії за цей період зросла від 3019 грн. до 5851,86 грн., тобто майже у два рази. Проте, якщо показати його у європейській валюті, то це приблизно 136 ЄВРО. Як показують відповідні статистичні дані Пенсійного фонду України більше 60% громадян пенсійного віку одержують пенсійні виплати, які є нижчими за середні показники по країні [8]. Такий стан доходів українських пенсіонерів показує, що вони не в змозі повністю задовольняти всі необхідні свої життєві потреби і комфортно відчувати себе в суспільстві.

Проведені дослідження показують, що за останні шість досліджуваних років загальна чисельність громадян пенсійного віку має тенденцію до зниження. Якщо у 2019 році їх кількість становила 11,5 млн. осіб, то у 2024 році вона зменшилася до 10,4 млн. осіб. Це пояснюється багатьма факторами, але незважаючи на таку тенденцію, їх частка у загальній віковій структурі населення залишається достатньо високою – майже 30%.

Якщо аналізувати показники заробітної плати, то необхідно відмітити, що за три квартали 2024 року середня зарплата в Україні збільшилася на 22,2% та становить 20 592 грн. Згідно з проєктом Держбюджету на 2025 рік, очікується, що середня зарплата 2025 року

Таблиця 1

Динаміка основних показників пенсійної сфери та кількості пенсіонерів в Україні

Період (рік)	Одиниця виміру	Мінімальний розмір пенсії, грн.	Середній розмір пенсії, грн.	Середній розмір заробітної плати, грн.	Кількість пенсіонерів (млн. чол.)
2019	грн.	1638	3019	9205	11,5
2020	грн.	1769	3507,51	10340	11,3
2021	грн.	1934	3980	12993	11,1
2022	грн.	2093	4539,36	13387	10,7
2023	грн.	2093	5350.33	14308	10,5
2024	грн.	2361	5851,86	20592	10,4
Відношення 2024 р. до 2019 р.	(%)	144,1	193,8	У 2,2 рази	90,4

Джерело: сформовано на основі [7; 8]

зросте до 24,4 тис. грн. [7]. Дослідження рівня мінімальної і середньої заробітних плат показує, що вони зростали меншими темпами за останні п'ять років ніж пенсії. Так мінімальна заробітна плата виросла на 60,5% і досягла у 2023 році 6700 грн., а середня заробітна плата – на 55,4% і відповідно склала у цьому році 14308 грн. Необхідно звернути увагу, що мінімальна заробітна плата майже у два рази менша від її середнього показника по країні.

Військові дії, що ведуться на території України мають значний вплив на демографічну ситуацію в країні. Війна Росії проти України лише погіршила і без того невтішну демографічну ситуацію в країні, підвищивши ймовірність демографічної катастрофи. З початку великої війни Україну покинули мільйони людей, в більшості – працездатного віку, та дітей, частина з яких залишиться за кордоном назавжди. Більшість людей пенсійного та передпенсійного віку залишилась в Україні. Це створює додатковий негативний вплив на фінансову стійкість солідарної системи, масштаби якого зараз важко оцінити.

Негативні економічні процеси у країні, які склалися в результаті військових дій на території України ускладнюють суттєве підвищення пенсій для українських громадян. Основні джерела фінансування пенсій залишаються солідарна пенсійна система, добровільні накопичувальні програми та кошти з Державного бюджету. В умовах воєнного стану значно зросла роль міжнародних фінансових установ у наданні допомоги пенсійній сфері. Зовнішнє фінансування стало ключовим фактором у забезпеченні пенсійних виплат протягом останніх трьох років.

Враховуючи ситуацію, яка склалася у сфері пенсійного забезпечення, основною метою уряду є збільшення розмірів пенсій для осіб, які досягли пенсійного віку, та наближення їх до міжнародних стандартів, визначених Міжнародною організацією праці [6]. Для цього необхідно продовжувати пошук додаткових фінансових джерел для фінансування пенсій-

ної системи. Недержавне пенсійне забезпечення, яке становить третій рівень пенсійної системи України, є важливим джерелом для збільшення доходів пенсіонерів. Важливо підвищити довіру громадян до цього рівня пенсійної системи, зміцнити механізми захисту накопичувальних пенсійних активів, а також сприяти розвитку вітчизняного фондового ринку для розширення доступу до різноманітних інвестиційних продуктів.

Висновки. Проведені дослідження показали, що динаміка пенсійного забезпечення в умовах воєнного стану і економічної нестабільності в країні є складним питанням, що потребує ретельного вивчення та уваги з боку уряду, економістів та широкої громадськості. Економічна нестабільність може впливати на різні складові пенсійної системи, зокрема на рівень пенсійних виплат, фінансову стійкість пенсійних фондів та загальний стан системи в цілому.

Оцінюючи соціальний стан українських пенсіонерів, слід відзначити, що їхні фінансові можливості не відповідають реальним потребам і не дозволяють покривати всі необхідні витрати. Їхні доходи значно нижчі за середньоєвропейські показники. Солідарна пенсійна система, яка несе основне фінансове навантаження щодо виплат, в умовах воєнного стану не здатна повністю забезпечити виконання своїх зобов'язань. Тому залучаються додаткові фінансові ресурси, зокрема міжнародна допомога, яка має значний вплив на соціальну та пенсійну сфери.

Враховуючи результати досліджень, необхідно відмітити, що майбутнє реформування пенсійної системи України має бути спрямоване на інтеграцію перерозподільчих та накопичувальних пенсійних програм, а також на створення умов для кращого захисту пенсійних активів. Для цього необхідно забезпечити умови для розвитку національного фондового ринку, створюючи нові фінансові установи, які б розширювали доступ до різноманітних інвестиційних продуктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурденюк С. В. Перспективи розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в Україні. *Інноваційна економіка*. 2020. № 55–66. С. 143–147. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/639>
2. Длугопольський О. В., Рудик Ю. С. Проблеми та ризики функціонування системи пенсійного забезпечення України за умов воєнного стану. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 4. С. 19–29.
3. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9.07.2003 р. № 1058–IV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» № 1057 – IV // ВВР. Від 9.07.2003 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>

5. Конвенція Організації Економічного Співробітництва та Розвитку від 14 грудня 1960 року. URL: <http://www.oecd.org/daf/corporate/principles>
6. Конвенція Міжнародної організації праці «Про мінімальні норми соціального забезпечення» від 28 червня 1952 року за № 102. URL: www.kiev.gov.ua
7. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. URL: <http://www.pfu.gov.ua/>.
9. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації (колективна монографія) / за ред. Е. М. Лібанової. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2010. 270 с.
10. Пенсійна система : підручник / за ред. В. І. Грушка, Ю. І. Скулиш / Грушко В. І., Скулиш Ю. І., Лаптев С. М., Фатхутдінов В. Г., Француз А. Й., Румик І. І., Пилипенко О. О. 4-те вид., доп. і перероб. Київ, 2019. 512 с.
11. Піщуліна О. Коваль О., Бурлай Т. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії. Київ : Центр Разумкова: Видавництво «Заповіт», 2017. 453 с.
12. Рудик В. К. Виклики для пенсійних систем країн ЄС і України на сучасному етапі розвитку суспільства. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка* – 42 (2024), ЗВО «Подільський державний університет, м. Кам'янець-Подільський, с. 95–100.
13. Ткаченко Л. Солідарна пенсійна система України: сучасне становище та шляхи реформування. URL: https://texty.org.ua/pdf/pensions_policy.pdf.
14. Шалієвська Л. І. Пенсійне забезпечення в системі економічної безпеки держави: монографія. Львів : «Растр-7», 2020. 196 с.
15. Havryliuk, V., Rudyk, V., Melnyk, L., Kondratska, N., Burdeniuk, S. Optimization Model of Structural Allocation of Financial Resources in the Pension System of Ukraine. *Review of Economics and Finance* this link is disabled. 2022, 20(1), pp. 216–228. Available at: <https://refpress.org/ref-vol20-a26/>
16. Жолнович О. Захист соціальних прав під час війни в Україні. *Бізнес цензор*. URL: https://biz.censor.net/news/3498069/sytuatsiya_z_pensiyinym_zabezpechenniam_krytychna_jolnovych

REFERENCES:

1. Byrdenuik S. V. (2020) Perspektyvy rozvytku nakopychuvalnogo pensiinogo zabezpechenia v Ukraini [Prospects for the development of funded pension provision in Ukraine]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, 55–66, 143–147. [in Ukrainian]
2. Dlugopolskii O. V. & Rudyk Yu. S. (2023) Problemy ta ryzyky funktsionuvania systemy pensiinogo zabezpechenia Ukrainy za umov voiennoho stanu [Problems and risks of the functioning of the pension system of Ukraine under martial law]. *Innovation and Sustainability*, 4, 19–29. [in Ukrainian]
3. Zakon Ukrainy Pro zagalnoobovyazkove derzhavne pensiine strakhuvanya vid 9 lyp. 2003 roku №1058–IV [Law of Ukraine on compulsory state pension insurance from July 9 2003, № 1058–IV]. (2003, July 9). Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua> [in Ukrainian]
4. Zakon Ukrainy Pro nederzhavne pensiine zabezpechenia vid 9 lyp. 2003 roku №1057–IV [Law of Ukraine on non-state pension provision from July 9 2003, № 1057–IV]. (2003, July 9). Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua> [in Ukrainian]
5. Konventsia Organizatsii Ekonomichnogo Spivrobitnytstva ta Rozvutky vid 14 grudnia 1960 roku [Convention of the Organization for Economic Co-operation and Development of December 14, 1960]. Available at: <http://www.oecd.org/daf/corporate/principles> [in Ukrainian]
6. Konventsia Mizhnarodnoi organizatsii pratsi «Pro minimalni normy sotsialnogo zabezpechenia» vid 28 chervnia 1952 roku [International Labour Organization Convention “On Minimum Standards of Social Security” of June 28, 1952]. Available at: <http://www.kiev.gov.ua>.; [in Ukrainian]
7. Ofitsiyniy vebсайт Derzhavnogo komitetu statystyki Ukrainy [Official website of the State Statistics Committee of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]
8. Ofitsiyniy vebсайт Pensiinogo fondu Ukrainy. [Official website of the Pension Fund of Ukraine]. Available at: <http://www.pfu.gov.ua/> [in Ukrainian]
9. Pensiina reforma v Ukraini: napriamy realizatsii (colectyvna monografia) red. E. M. Libanova. (2010) Instytut demografii ta sotsialnyh doslidzhen imeni M.V. Ptuhy NAN Ukrainy. [in Ukrainian]
10. Grushko V. I., Skulysh Y. I., Laptev S. M., Fathutdinov V. G., Frantzan A. Y., Rumyk I. I., et al. (2019). Pensiyna systema [Pension system] (4th ed., sup and rev.). Kyiv. [in Ukrainian]

11. Pishchulina O., Koval O., Burlay T. (2017) Finansovi, sotsialni ta pravovi aspekty pensiinoi reformy v Ukraini. Svitovyi dosvid ta Ukrainski realii [Financial, social and legal aspects of pension reform in Ukraine. World experience and Ukrainian realities.] Kyiv: Razumkov Center: Zapovit Publishing House. [in Ukrainian]
12. Rudyk V. K. (2024) Vyklyky dlia pensiinyh system krain YeS i Ukrainy na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva [Challenges for the pension systems of the EU countries and Ukraine at the current stage of society's development]. *Podilskiy visnyk: silske gospodarstvo, tehnika, ekonomika – Podolsk Bulletin: Agriculture, Technology, Economy*, 42, 95–100. Kamianets-Podilskiy: Podolsk State University. [in Ukrainian]
13. Tkachenko L. Solidarna pensiina systema Ukrainy: suchasne stanovyshe ta shliahy reformuvania [Solidarity pension system of Ukraine: current situation and ways of reform]. Retrieved from https://texty.org.ua/pdf/pensions_policy.pdf. [in Ukrainian].
14. Shaliyevska D. I. (2020) Pensiine zabezpechenia v systemi ekonomichnoi bezpecky derzhavy, monografiia [Pension provision in the system of economic security of the state: monograph]. Lviv: Rastr-7, 196. [in Ukrainian]
15. Havryliuk, V., Rudyk, V., Melnyk, L., Kondratska, N., Burdeniuk, S. (2022) Optimization Model of Structural Allocation of Financial Resources in the Pension System of Ukraine. *Review of Economics and Finance* this link is disabled, 20(1), 216–228. Available at: <https://refpress.org/ref-vol20-a26/>
16. Zholnovych O. Protection of social rights during the war in Ukraine. *Business Censor*. Available at: https://biz.censor.net/news/3498069/sytuatsiya_z_pensiyinym_zabezpechennyam_krytychna_jolnovych